

ISSN 2310-3353

«А. БАЙТҰРСЫНОВ
АТЫНДАҒЫ ҚОСТАНАЙ ӨңІРЛІК
УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

ҚМПИ ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

№ 3

2022

150
жы
Ахмет
БАЙТҰРСЫНОВ

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институтының ЖАРШЫСЫ

ҒЫЛЫМИ-ӘДІСТЕМЕЛІК ЖУРНАЛ

№ 3 2022

ӘОЖ 82.0 (574)

Оспанұлы, С.О.

филология ғылымдарының кандидаты,
тіл және әдебиет теориясы кафедрасының
қауымдастырылған профессоры,
Ө. Сұлтангазин атындағы
педагогикалық институты

Мырзағалиева, Қ.М.

филология ғылымдарының кандидаты,
тіл және әдебиет теориясы кафедрасының
қауымдастырылған профессоры,
Ө. Сұлтангазин атындағы
педагогикалық институты

Нұрсұлтанова, А.С.

педагогика ғылымдарының магистрі,
психология кафедрасының оқытушысы
П. Чужинцев атындағы
Экономика және құқық институты,
А. Байтұрсынов атындағы
Қостанай өңірлік университеті,
Қостанай, Қазақстан

АЛАШЫЛ, ҰЛТШЫЛ, ҚАҺАРМАН ҚАБДЕШ

Түйін

Қ. Жұмаділов романдарында Ұлт ұстазы А. Байтұрсынұлы есімі жиі қайталанады. Мақалада оның себебі, 1916 жылдары Қытай еліне ауып кеткен Қытай қазақтарының оралуына елеулі үлес қосқан жазушы Қ. Жұмаділовтің азаматтық ерлік ісі, Ұлы Ахаңның есімін біз атауға зар болып жүрген Кеңес өкіметі тұсында Қытайда, Шығыс Түркістанда тұратын қандастарымыз оның оқулықтарымен сауаттарын ашқаны айтылады.

Кілт сөздер: Шәуешек, роман, Тарбағатай, Алаш, Қытай, Әліп би, араб жазуы, Үрімжі, Мәскеу, консул, азаматтық парыз.

1 Кіріспе

«Бұл күнде Шәуешек шаһарындағы ел көзіне алдымен шалынатын ең айбынды да алып ғимарат қалалық түрме еді» [1, 4].

Қазақстанның Халық Жазушысы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, тәуелсіз «Тарлан» сыйлығының және «Барыс» орденінің иегері, Тарбағатай, Ұржар, Аягөз аудандарының құрметті азаматы Қабдеш Жұмаділовтің 1981 жылы Алматының «Жазушы» баспасынан жарық көрген «Соңғы көш» романының екінші кітабы осылай басталады.

Қабдеш Жұмаділов 1936 жылы 24 сәуірде Тарбағатай тауының күнге бетіндегі Шәуешек қаласынан не бәрі елу шақырымдай жердегі «Малдыбай бұлағында» дүниеге келген.

«Шәуешек – менің көзімді ашып көрген тұңғыш шаһарым ғой. Кейін дүниенің талай қаласын аралап көрсем де, көңілімдегі Шәуешек бейнесі көмескі тартқан емес» [2, 83], – деп өзі айтқандай, Қ.Жұмаділов бұл қаланың тарихын, тұрмыс-тіршілігін ең жақсы білетіндердің қатарында.

1918 жылы Алаш қайраткерлерінің Шәуешек қаласына барған сапары жайында жазған қаламгер Аманжан Жақыппен бірге өскен. Ол жайында «Таңғажайып дүние» атты ғұмырнамалық романында жиі әңгіме қозғалады.

1960 жылдары сол Алаш қайраткерлерінің (Құнанбай, Тәттімбет, Ахмет) мақсат-мүддесін жалғастырғандардың бірі де Жоңғар шапқыншылығына (1960 жылдар) қарсы тұрып, қазаға ұшыраған Бұқа батырдың ұрпағы, есімі төртуыл елінің ұранына айналған Баймұрат батырдың немересі Қабдеш Жұмаділов еді.

1962 жылы шекараға таяу Алтай мен Іле аймақтары тырп етпей жатып алғанда көктемгі көк өзек шақта Тарбағатай аймағы аяқ астынан неге дүрк көтерілді? Небәрі жиырма шақты күннің ішінде (10 сәуірден бірінші мамырға дейін) ұйымдасқан түрде 200 мыңдай қазақ империя шекарасын бұзып, атажұртқа қалай тез өте шықты?! Көшті ұйымдастырушы кім? [2, 362].

2 Материалдар мен әдістер

Қабдеш 1956 жылы Қытайдың Шәуешек қаласынан келіп Алматыдағы қазіргі әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің филология факультетіне оқуға түседі. Екінші курсты аяқтағалы тұрғанда шетелдегі студенттерді Қытай өкіметі қайтадан шақырып алады. Бұл кезде онда «стиль түзету» науқаны жүріп жатқан. Еш жазықсыз студент Қабдеш үш күн тергеуге алынып, сол ұзаққа созылған «күрес» жиналысында оған «ұлтшыл» деген айып тағылады.

«Сөйтіп мен жиырма екі жасымда «ұлтшыл» атандым, – дейді Қ. Жұмаділов. – Бұл менің империялық өкімет берген тұңғыш атағым еді. Әуелде құлаққа түрпідей тигенімен, келе-келе етім үйреніп, бұл аттан онша үрікпейтін болдым. Тіпті, мақтанш етуге де болатындай. Алаяқ, сатқын, ұры-қары, қарақшы атанбай, «ұлтшыл» атанғанымға мың мәрте тәуба! Әрине, кейін абыройға жетіп, елге танылған кезімде халық берген, үкімет бекіткен басқа да атақ-дәрежелерім бар. Сол қатарда жастай тағылған «ұлтшыл» деген айдарды да далаға тастағым келмейді. Өйткені, бұл атақты маған анау-мынау емес, миллиардтың басын құраған білдей империя берді ғой. Тегінде, қай елге болмасын, отаршыл өкіметтің «халық жауы» дегендерін – «Халық қаһарманы», «ұлтшыл» деп атағандарын «елін сүйген патриот» деп ұқсақ қателеспейміз [2, 278].

Өте дұрыс айтқан! Ұлтшыл дегеннен неге қашамыз?! Туған халқын кім сүймейді?! Қазір «ұлтжанды» деген жасанды сөз жиі қолданылатын болды. Ұлтшыл болу керек, бірақ басқа ұлтқа көлеңке түсірмеу – әділдік, сыйластық.

Қабдеш қайткен күнде де Алматыдағы оқуын жалғастыруды, Қытайдағы азап шегіп, кемсіту, кемшілік көріп отырған қандастарын туған Отанына қайтаруды көздейді.

Сол тұста Шәуешекке Құлжадан вице-консул келіп, халықтың сұрауы бойынша оншақты күн болып, тұрғындарды кезегімен қабылдай бастайды. Қабылдауында Қабдеш те болып бұрын Алматыда университетте оқығанын, соңғы жылдары саяси ауқымға байланысты оқуының орта жолдан үзілгенін айтып, қалтасында жүрген зачет кітапшасы мен студенттік билетін көрсетіп:

- Совет Одағына барып, сол оқуымды жалғастыру үшін не істеуім керек? – дейді.

- Барлық сабақты түгел беске оқыған екенсіз, Сізге шынында да, обал болған екен!

Үзілген оқуды қалайда жалғастыру керек – дейді.

- Қалай жалғастырамын? Соның жолын айтыңызшы!

- Мұнда сіз ғана емес, туған жерімізге қайтамыз деушілір тіпті көп көрінеді. Айтыңызшы, бұл – адамдардың белгілі бір тобы ғана ма, әлде жалпы халықтың ауқымы солай ма? – дейді вице-консул.

- Мұны тұтас халықтың, оның ішінде қазақ қауымының талабы деп ұғыңыз! – дейді Қабдеш. – Қазіргі қалыптасқан жағдай адамдарды осындай жанкештілікке әкеліп отыр. Егер саяси езгі мен ашаршылық осы бетінде тұра берсе, алдағы көктемде жұрт тұтас қозғалып, Совет Одағынан қорғаныс, пана сұрауы тіпті де ғажап емес.

- Жаңа жылға қарай біз де шекарадан шығып кетеміз. Халықтың бұл талабын жоғарыға жеткізуге тырысамыз! – дейді вице-консул.

- Сіздер кетіп қалсаңыздар, арыз айтатын да ешкім қалмайды-ау!

- Неге? Біз кеткенмен, Бежиндегі бас елшілік қозғалмайды. Бірер жағдай болса соларға жазындар. Тіпті халықтың өтініш-тілегін тікелей Мәскеуге, Кремльге де жазуға болады...

Консулдың осы ақылы демеу болып, Қабдеш КСРО-ның жоғарғы өкіметіне көп адам қол қойған арыз-хаттар жөнелтуді кезек күттірмес бірінші міндет санайды. Өйткені, біріншіден, Кеңес өкіметі Қытайдағы қазақтардың қал-жағдайларынан хабардар болады. Қалың ел шекараға ошарылып жетіп барғанда, бұл оларға тосын жағдай болып көрінбейді. Арты халықаралық дауға айналған күнде де, мыңдаған адамның өтініші айғақты құжат ретінде қолда тұруы керек... Екіншіден, бұл – елді оятудың, қозғау салудың ең тиімді жолы. Арызға қол қойған адамдар жұртшылыққа ұйытқы болады.

Сөйтіп, Қабдеш Мәскеуге жіберілетін арыз-хаттың бірнеше нұсқауын дайындайды...

Халық үдере көше бастайды. Жергілікті үкімет көшкен елді тоқтата алмай, өздерін ақтау мақсатында көшті ұйымдастырушыларды қамауға алу үшін іздестіреді, жазалануға тиісті жеті адамның ең басында Қабдештің аты-жөні жазылған. Мұны Қабдешке жеткізіп, дереу қашу керектігін ескерткен досы –Қажытай Илиясов еді.

«Біз дуалдан асып кетісімен, арада жарты сағат өтпей, біздің қораға сақшылар сау ете түсіпті – деп жазады Қабекең. – Егер сол жолы ұсталып қалғанымда маған бүйтіп жер басып жүру жоқ еді. Кезекті науқанның құрбаны болып кете барарымда күмән жоқ. Әлі де татар дәмім, су ішерлігім бар қатерден қазып қалғаны анық. Мен мұны өмірі ұмытқан емеспін» [4, 423].

Міне, ұлы көшті бастаған Алматыдан оқып келген студент – Қабдеш Жұмаділов болатын.

Қабдеш аға мұны «азаматтық парызым, ұлтыма қызметім» дейді. Біз қаһармандық деп білеміз. Қабдеш Жұмаділовтің әр жазған шығармасы, әр ісі батылдыққа, батырлыққа толы. Ақиқаттың ақ алмасындай.

«Менің алдымда 1986-жылы, Үрімжіде Шынжаң халық баспасынан жарық көрген «Алгебралық есептердің қиын түйіндерін талдау» атты жұқалтаң кітап жатыр. Кітап авторы – Халмет Жұмаділұлы. Көзіме бірден жылыұшырай кетті. Көзіме оттай басылғаны – Халмет екеуміздің фамилиямыз аттас болғандығы ғана емес, Шынжаңда он жыл оқып білім алған араб жазуы, бәріміздің көзімізді ашқан Ахмет Байтұрсыновтың Әліпбиі. Сол сәт көз аддыма естен кетпес Шәуешек Гимназиясы да дарқ ете қалды ғой! Жасөспірім балалық шақ, болашаққа, ғылымға талпынған арманды жылдар...[3, 61-93], – дейді Қабыкең.

3-4 Нәтижелер мен талқылау

Жазушы шығармаларында Ахмет Байтұрсынұлы бастаған Алаш зиялыларының есімі жиі ұшырасады. Өйткені, ол ес білгелі Ахаң есімін естіп өскен, ардақ тұтқан жазғандарынан үлгі-өнеге алып, биік те өшпес күрескер рухын сезінген.

«Жиналғандар – кілең еркектер. Ең жасы жиырмада, алды елуге тақап қалған кісілер. Оқитындары – Байтұрсын әліппесі (не үшін екен Ахмет Байтұрсынов оқулығын бұл елде осылай атайтын)» [2, 28], – дейді.

Қытайдығы қандастарымыз бастауыш сыныпта А.Байтұрсынұлы әліппесімен оқығанын білетінбіз, ересектер де Ахаңның әліппесінен сауат ашқан екен-ау. Бұл ұлт ұстазының үлкендер үшін жазған 1926 жылы Қызылордада жарық көрген «Әліппе» кітабы болуы мүмкін.

Ол кезде Қытайдағы қазақтар оқу құралдарын Қазақстаннан алдырып тұрған.

Қ. Жұмаділов Шәуешек гимназиясының шәкірті болып жүрген кезде Семейдің мұғалімдер семинариясында Мұхтар Әуезовпен қатарлас дәріс алған Тұрсын Мұстафин сабақ беріпті. Сол кісінің грамматика, математика, орыс тіліне жетік екенін айта келіп: «Қазақ тілін, әдебиетін өткенде де оқулықпен шектеліп қалмайды, тіл білімінің атасы Ахмет Байтұрсынұловқа жүгініп, қызғылықты мысалдар келтіреді» [2, 98], – дейді.

Майталман шебер, қашанда шындыққа жүгінетін жазушы «Таңғажайып дүние» ғұмырнамалық романының «Самғау» бөлімінде Илияс Есенберлин жайында әңгіме қозғап 1995 жылы сексен жылдығы тойланғанда әдеби кеш, не ғылыми конференция ұйымдастырылмағанына реніш білдіреді. «Аласа адамдардың өзінен биіктерді еске алғысы келмейтіні несі екен?» – деп, Илияс Есенберлиндей жазушының елеусіз қалатын кісі еместігін, әдебиетте

Әуезовтен кейін халықтық бағыттың туын ұстап қалған жазушы екенін, артына өлмес мұра қалдырып кеткенін, алпысыншы – жетпісінші жылдарда тарихи романның көшін бастап, қазақ прозасының тұтас бір мектеп қалыптастырғанын айтады. Одан әрі «Ұлттық сананың оянуына, тарихи зерденің жаңғыруына үлес қосты, – дейді. – Егер Есенберлин сәл ары таман туып, ғасырдың бас кезінде өмір сүрсе, сөз жоқ, Алаш қозғалысының жуан ортасында жүрер еді. Кейде ол менің көзіме кешегі Әлихан мен Ахметтің, Міржақып пен Мағжанның сарқыты сияқты болып көрінетін. Амал не, өз ұлтын сүйген есіл ер тәуелсіздік таңын көре алмай, арманда кетті. Алайда, біздің азат заманымыздың әр таңында Кенесары хан бастатқан құрбандардың киелі қаны алаулап тұрғаны секілді, Ілияс Есенберлиннің де қалам ізі жатқанында күмән жоқ [2, 530].

Шындық! Жазушы Жүсіпбек Қорғасбековпен әңгімесінде Қ. Жұмаділов Кеңес дәуірінде шындықты айту оңай болмағанын, жамандықты да, жақсылықты да тікелей айтып, өзінің қарсы-ласын көрсету де оңай соқпағанын айтып: «Сәбит Мұқанов кімге арқа сүйеді?» – деп сұрақ қойып, Совет өкіметіне арқа сүйеді, партияға арқа сүйеді, – дейді. – Ол кезде Сәбеңе сөгіс жоқ. Совет өкіметі құлайды-ау, өзгереді-ау деген күмән жоқ. Алатау орнынан қозғалса қозғалар, бірақ Совет өкіметі мен Коммунистік партия орнынан қозғалады деп ешкім ойлаған жоқ. Соның ішінде әсіресе Сәбең. Сәбеңнің батыл болатын себебі, советтік саясатқа сүйене отырып, көп нәрсені жазды. Бірақ, Сәбеңнің ескермеген бір нәрсесі бар екен. Кейінгі ұрпақ қалай ұғатынын, «мына дүние осы бетімен тұра ма, тұрмай ма» дегенді ескермеген. Бір жерде айтқаным бар еді, кейінгі кездері өзімнен өзім цитат алатын болып жүрмін: «Сен қорықсаң басқадан қорықпа, қағазға түскен өз сөзіңнен қорық» деген. Сол алдыңнан шығады екен ғой. Сәбең бір кезде мақтанып айтқан фактілер, Сәбеңнің өзіне мін болып тағылды, міне. Сәбең «Өмір мектебінде»: «Ахмет Байтұрсыновтың 1923 жыл Орынборда 50 жылдық мерейтойы өтіп жатқанда, бір шіріген картоп лақтырып, жұмыртқа лақтырып өткізбей тастадық», – дейді. Мағжанға да қатысты солай айтады. Сосын Алаш қайраткерлерімен қалай алысқанын, оларды қалай жеңгенін айтады. Әрине, Сәбит Мұқанов женеді. Өйткені, артында Совет өкіметі тіреп тұр. Совет өкіметіне дәл Сәбиттей еңбек сіңірген жазушы жоқ. «Мен сенің өгізіңмін өрге жегер» дейтіні содан. Совет өкіметіне шын сенген адам» [5, 56].

Жазушының бұл сөзінен де оның қашандаа шындыққа жүгінетінін аңғару қиын емес. Тағы да Ахмет Байтұрсынұлының атын атайды. Қабдеш те атылып кетпегені болмаса, құғын-сүрген, айтыс-тартысты, әділетсіздікті көп көрді ғой...

Қ. Жұмаділовтің «Мәңгілік майдан» хикаятының бас кейіпкері Айжарық – жазушы құр мақтан, көлгір сөз, өтірік уәде, біреуді біреу алдап, сырт айнала бере бірін-бірі сатып жүрген пенделердің, жақсылық атаулыны бір ғана адамның басына үйіп-түйіп, жоғарырадағының адамына төмендіегілер құрдай жорғалап заманның жайы аңдал, налып, ойға батады: «Жалпы, өмірден өгейлік көру – жазушылардың көбінің басына түскен жәй ғой. Лев Толстой өмірінің соңында патшамен түс шайысты, шіркеумен кетісті, үй-ішімен де тіл табыспай, әлдебір темір жол бекетіне барып өлді. Ұлы сықақшы Гоголь сыртқы қысымға шыдамай, өз ұстанымынан қайтып, өлер алдында қолжазбаларын өртеп жіберді. Пушкин мен Лермонтовтың тағдыры анау: екеуі де кірмелердің, сарай адамдарының арандатуымен жау оғынан мерт болды. Ал, қазақ жазушылары... Оларды түп-түгел құрбандық десе де болады. Ақымет, Міржақып, Жүсіпбек, Мағжан, Шәкәрім, Сәкен, Ілияс, Бейімбет, Сымағұл... түгелімен Империя мылтығының қарауылына ілінді. Шәкәрім қажы қызыл балшабектердің бәлесінен қашып, Шыңғыстауда бой тасалап жүргенде, артынан қуып барып атты-ау! Ал, Әуезов екі жыл абақтыда жатып, ақыры «жаңа жүйені» қабылдаймын деп ант беріп, әрең босады... [6, 227-228].

Айжарық – жазушы Қ. Жұмаділовтің өз прототипі. Өтірікке, көлгірсуге, жағымпаздыққа жаны қас, адалдық іздеп аң ұрған жанның ойы бұл. Астарлы сөз, ақиқат пікір, ойландырады, толғандырады. Заманымыз не болып бара жатыр?..

Жазушы «Академиктің көз жасы» деректі хикаятында: «Сонау бір аты шулы 1937 жылдан бері арада он бес жылдай уақыт өтті ғой, – деп жазады. – Осы мерзім ішінде баяғы «Алаш» қайраткерлерінің, атылып-шабылған басқа да ұлт серкелерінің орны толмаса да, өр-

теңге шыққан алшындай жаңа бір толқын жайқалып өсіп келе жатқан-ды. Қазақтың әдебиеті мен мәдениетінде, тарих ғылымында ілгірілеп өсу нышаны байқалған. Қазақстанда Ғылым академиясы құрылып, ғалымдар әр салада тәуелсіз өсу жолына түскен. Қазақтар ауылда мың-ғырған мал өсірін қана қоймай, геолог-ғалымдары жер асты байлығын пайдалануда дүниежүзіне атағы шыға бастаған.

Міне, осыны Кремльде отырған отаршылдар да байқап қалыпты. «Әй, мыналар қайда барады?», – деген ғой бірден секем алып. Бұларды дер кезінде тоқтатпаса болмайды. Білесің ғой – қазаққа сәл-пәл еркіндік берсең не істейтінін. Өздері ілім-білімге зерек, аса зерделі халық көрінеді. «Алашорданың» Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынов, Ә. Ермаков секілді ғалымдары 1922 жылы В.И. Лениннің өзімен тірескені естеріңізде болар. Солар ұлы көсем-мен білім жарыстыра отырып, Қазақстанның картасын бекіттіріп алған жоқ па? Азияның қақ ортасында ойып тұрып орын алды-ау! Және қандай жерлер десейші! Көлемі – бес Франция сыйып кетердей, ұлан байтақ, бай өлке...

Абырой болғанда, «Алаш» қайраткерлерін дер кезінде құртып тыңдық. Әйтпегенде, бас асаулық танытып, бой бермей кетуі де, мүмкін еді. Енді, міне, қазақ оқығандары тағы да бас көтере бастады. Мұндай қатердің алдын алмаса болмайды. Демек, тағы бір науқанның кезегі келіп тұр. Оны «ұлтшылдыққа қарсы күрес» дейсің бе, «тарихи еңбектерді маркстік-лениндік тұрғыдан қайта қарау» деп атайсың ба, қай-қайсы да жарап тұр. Басын бастап берсең, одан ары шолақ белсенділердің өздері-ақ дүрілдетіп алып кетеді. Күрес әдістері – сол баяғыдай: ел ішінде ала ауыздықты өршіту, зиялыларды бір-біріне айдап салу, қысқасы, таланттарды талантсыздарға талату... [7, 37-38].

Диктатордың бұл ой-мақсаты 1950 жылдың 26 желтоқсанында бомба болып жарылды. «Правда» газетінде жарияланған: «Қазақстан тарихы маркстік-лениндік тұрғыдан баяндалсын» деген мақала, шынында да, бомбадан кем болған жоқ» [6, 39], – деп автор сол тұстағы қуғын-сүргінде тарихымыздың қалай талқандалғанын... академик Қаныш Сәтпаевқа қалай тұзақ құрылғанын ашына жазады.

5 Қорытынды

Қ. Жұмаділовтің қай шығармасын оқысаңыз да көркем шындыққа айналған тарихи шындық мен мұңдалып, тағдыры өткеннің өкініш-күйініші мен бүгінгі өтірік-өсегі, бүлігі айқындала көрінеді.

«Қабдеш Жұмаділов шығармашылығы: ұлт тағдыры және көркем шындық» деген тақырыпта докторлық диссертация қорғаған Руда Зайкенова «Қ. Жұмаділов шығармашылығы тұрғысынан айтқанда, тақырыпты шекараның арғы беті, бергі бетінен ғана емес, екі өлкедегі қазақ ұлтының басындағы ұқсас трагедиялық тағдыр, яғни «орыстың отаршыл өкіметі ХҮШ ғасырдың басынаан бастап, қазақ даласын отарлауға кіріскеннен» кейінгі үш ғасырлық «отар мәселесі» тұңғыш рет Қ. Жұмаділов романдары арқылы қалың оқырманға жеткендігін айту – тек тәуелсіздігіміздің арқасында ғана жүзеге асқан шындық» [8], – дейді.

Жазушы шығармашылығын жақсы білетін ғалымның шынайы пікірі. Шындығында да Қ. Жұмаділовтің арқасында қаншама көмілген алтын көмбе жарқырап көрініп, қаншама жабулы қазанның беті ашылды, ұмытылып бара жатқан ұлыларымызды таныдық... Қабдеш ағамыз шындықтың шырақшысы еді ғой...

Әдебиеттер тізімі

1. Жұмаділов Қ. Соңғы көш: Екінші кітап. – Алматы: «Жазушы», 1981.
2. Жұмаділов Қ. Таңғажайып дүние. Ғұмырнамалық роман. – Алматы: «Тамыр», 1999.
3. Зайкенова Р. «Сиам егіздеріндей» болған екеу. Қарасөздің дарабозы. Қабдеш Жұмаділов туралы эссе-естеліктер мен мақалалар. – Алматы: Әдебиет баспа үйі, 2021.
4. Жұмаділов Қ. Аққуды атпас болар. Хикметтер, әңгімелер, сыр-сұхбат, ой толғамдар. – Алматы: Әдебиет баспа үйі, 2021.
5. Қорғасбек Ж. Мемуар жазу – екінің бірінің маңдайына жазылмаған. Ашық әңгіме // «Алқа» журналы, 2014.

6. Жұмаділов Қ. Қыл көпір. Роман, хикаят, әңгімелер, сыр-сұхбат, ой-толғамдар. – Алматы: «Мерей» баспасы, 2015.
7. Жұмаділов Қ. Академиктің көз жасы. Хикаяттаар, әңгімелер, сыр-сұхбат, ой-толғамдар. – Алматы: «Мерей» баспасы, 2015.
8. Зайкенова Р. Қара сөздің қарагері. 18.03.2016.

Материал редакцияға түсті: 15.06.2022

**СЕРИКБАЙ О., МЫРЗАГАЛИЕВА, К.М., НУРСУЛТАНОВА, А.С.
КАБДЕШ АЛАСШЕВЕЦ, НАЦИОНАЛИСТ, ГЕРОЙ**

В романах К. Жумадилова часто повторяется имя народного учителя А. Байтурсынова. В статье отмечается, что причиной этого стал гражданский подвиг писателя К. Жумадилова, внесшего значительный вклад в возвращение китайских казахов, выехавших в Китай в 1916 году, его учебники и грамотность раскрыли наши соотечественники, жившие в Китае, Восточном Туркестане при советской власти, имя которого мы называем Аханом.

Ключевые слова: Чугучак, роман, Тарбагатай, Алаш, Китай, алфавит, арабское письмо, Урумчи, Москва, консул, гражданский долг.

**SERIKBAY O., MYRZAGALIEVA, K.M., NURSULTANOVA, A.S.
KABDESH ALASHEVETS, NATIONALIST, HERO**

In the novels of K. Zhumadilov, the name of the national teacher A. Baitursynov is often repeated. The article notes that the reason for this was the civil feat of the writer K. Zhumadilov, who made a significant contribution to the return of the Chinese Kazakhs who left for China in 1916, his textbooks and literacy were revealed by our compatriots who lived in China, East Turkestan under Soviet rule, whose name we call Achan.

Key words: Chuguchak, novel, Tarbagatai, Alash, China, alphabet, Arabic script, Urumqi, Moscow, consul, civic duty.

ӘОЖ 82

Бекбосынова, А.Х.

*филология ғылымдарының кандидаты,
Тіл және әдебиет теориясы кафедрасының
қауымдастырылған профессоры,*

Қуанышбаева, Г.Ш., Жақсылық, А.Ж.

*6B01701 – Қазақ тілі мен әдебиеті
білім беру бағдарламасының 2курс студенттері,
Ө. Сұлтангазин атындағы
педагогикалық институты,
А. Байтұрсынов атындағы
Қостанай өңірлік университеті,
Қазақстан, Қостанай*

ҚОРҚЫТ АТА НАҚЫЛ СӨЗДЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Түйін

Берілген мақала ұлт тарихындағы кемеңгер, мәшһүр, дана тұлға Қорқыт мұрасын, қазынасын, халқымыздың шығармашылық даналығын, философиялық дүниетанымын, гажайып күйшілік қабілетін терең танытуға бағытталған. Қорқыт ата кітабы – ұлт тарихы мен мәдениетінің бас кітабы. Мұхиттай шалқыған ойдың, даналық дәрістердің, сөз гауһарларының әлемі.

Кілт сөздер: Қорқыт ата, нақыл сөз, қорқыт ата кітабы.